

NA PRAGU DEMOGRAFSKE TRANZICIJE: STANOVNIŠTVO ŽUPE OPUZEN (1870. – 1880.)

Sažetak

U radu se analiziraju demografske značajke župe Opuzen u razdoblju od 1870. do 1880. godine. Istraživanje se zasniva na raččlambi gradiva iz Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu (matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih od 1870. do 1880.). Prosječna godišnja stopa nataliteta u tome razdoblju iznosi 41,03‰, a prosječna stopa mortaliteta 38,31‰, što pokazuje da se stanovništvo župe Opuzen u navedenome razdoblju, a prema navedenim pokazateljima, još uvijek nalazi u predtranzicijskoj fazi. Rezultanta tako visokih stopa nataliteta i mortaliteta je niska stopa prirodnoga prirasta od 2,72‰. Ritam začeca izraženiji je tijekom proljeća nego jeseni. U ukupnome broju rođenih župa ima visok udio izvanbračne djece koji se kreće oko 4,8%. U župi je prisutna visoka smrtnost u dječjoj dobi, što je također jedan od pokazatelja da stanovništvo te župe nije stupilo u demografsku tranziciju. Najviše vjenčanja događalo se u zimskome dijelu godine, poglavito u veljači, a potom u siječnju. Tijekom navedenoga desetljeća zabilježen je samo jedan brak u srodstvu, što svjedoči o urednome poštivanju crkvenih i običajnih normi te župe.

Ključne riječi: župa Opuzen, Donje Poneretavljje, natalitet, mortalitet, nupcijalitet, prirodni prirast

ŽARKO
DUGANDŽIĆ*

UDK: 314(497.5
Opuzen)“1870/1880”
Prethodno priopćenje
Preliminary communication
Primljeno: 30. siječnja 2015.

* Dr. sc. Žarko Dugandžić,
doc., Filozofski fakultet
Sveučilišta u Mostaru,
dugandzicz@gmail.com

Uvod

Predmet rada su demografske značajke župe Opuzen od 1870. do 1880. godine. S obzirom na činjenicu da su neke od župa Donjega Poneretavlja krajem 1870-ih i početkom 1880-ih bile zahvaćene demografskom tranzicijom,¹ cilj ovoga istraživanja je vidjeti je li i župu Opuzen krajem 1870-ih zahvatila demografska tranzicija, odnosno njezina prva podetapa koja se u literaturi često naziva *tranzicija mortaliteta*. Dakle na osnovi dostupnih popisnih i demografsko-statističkih podataka prikazat ćemo promjene u ukupnome broju stanovnika kroz njegove prirodne sastavnice i manjim dijelom vidjeti utjecaj migracija na opće kretanje broja stanovnika. Rad je zasnovan na interdisciplinarnim osnovama, gdje su korištene različite metode i tehnike karakteristične za demografske i društvene znanosti, s akcentom na povijesnim metodama, metodi analize i sinteze te metodi indukcije i dedukcije.

Istraživanje je provedeno na temelju mikrofilmova matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih župe Opuzen od 1870. do 1880. godine.

1. Geografsko situiranje župe Opuzen

Župa Opuzen nalazi se u jugozapadnome dijelu mikroregije Donje Poneretavlje koje se nalazi na granici sa srednjom Dalmacijom. Riječ je o specifičnoj fizionomskoj i funkcionalnoj mikroregiji u sklopu južne Hrvatske. Osobit geografski smještaj Donjega Poneretavlja između ogranaka dinarskoga sustava te otvorenost prema Jadranskome moru, ali i dolinski prodor u dinarsku planinsku barijeru, u znatnome dijelu utječu na klimu toga prostora. Prirodna osnova je dominantna komponenta u objašnjavanju naseljenosti, ona utječe na biološku izdržljivost čovjeka, na njegovu proizvodnju te gospodarsku i opću razvijenost. Taj se utjecaj u osnovi odvija posredstvom klime, reljefa, tla, vode i prirodnih bogatstava kao zavisne vrijednosti prethodnih elemenata.

Župa Opuzen tijekom analiziranoga razdoblja obuhvaća naselja: Opuzen, Gradinu, Lađište (Glavice) i Trnovo. Samo mjesto Opuzen² smješteno je 10-ak km uzvod-

¹ Inge Bego-Matijević – Žarko Dugandžić – Anđelko Akrap, „Tranzicija mortaliteta: stanovništvo Desne na Neretvi (1870-1880)“, u: *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj*, HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2009., str. 195-218. Inače, demografska tranzicija označava razdoblje prijelaza s tradicionalnoga režima reprodukcije stanovništva, koji obilježavaju visoke stope rodosti i smrtnosti, na suvremeni režim, koji označava niske stope.

² Toponim Opuzen: „Mjesto u centru Neretve. Jedna od najstarijih općina u Dalmaciji. Osnovano 1684. god. Od 1716. glavno mjesto Neretvanske krajine, pa do 1855. kada tu ulogu preuzima Metković. U mletačko doba osnovana je na istom mjestu tvrđava, koja je dobila ime Forte Opus (forte znači: jak, snažan, a opus znači: djelo, posao). U toj tvrđavi bio je vojnički logor, koji je

no uz Neretvu, gdje se Neretva razlijeva u dva rukavca tako da mjesto Opuzen s jedne strane oplakuje glavni tok rijeke Neretve, a s druge strane Mala Neretva. Za nastanak župe uzima se 1716. god., kada je u Opuzenu napravljena prva manja crkva sv. Stjepana, a 1883. na tome je istom mjestu izgrađena nova crkva.³ Za župu postoji jedna zanimljivost iz 1855. god. koja je povezana sa sukobom između župnika i Opuzenaca. Ti su sukobi potrajali sve do 1867. kada u Opuzen dolazi isusovac o. Bernardin Carrara koji na molbu Opuzenaca u Opuzenu osniva isusovačku rezidenciju, pa isusovci vode župu od 1867. do 1879. kada župu preuzimaju biskupijski svećenici.⁴ Župa Opuzen pruža se na prostoru od nekih 30 km² (1880. godine).⁵

2. Povijesno situiranje i socijalno-gospodarske prilike

Prva austrijska vladavina trajala je kratko, do 26. prosinca 1805. kada se prema odredbi Požunskoga mira Dalmaciju moralo predati Napoleonu. Francuska vladavina potrajala je do kraja 1813. godine kada austrijska vojska potpomognuta domaćim stanovništvom zauzima Omiš, Makarsku, Opuzen i Metković. Godine 1815. odlukom Bečkoga kongresa Austrija i službeno dobiva Dalmaciju. Dalmacija se tada prostirala od rijeke Zrmanje do nešto južnije od Budve, obuhvaćajući i sve otoke od Raba do dubrovačkih Elafita.⁶ Površinom je obuhvaćala 12.831 km².

Društveno-gospodarsko nezadovoljstvo u hrvatskim zemljama dovodi do narodnoga preporoda koji nije obuhvatio sve hrvatske zemlje istodobno.⁷ Dok se vrhunac preporoda u Banskoj Hrvatskoj dogodio 1830-ih (ilirizam), u Dalmaciji zrela faza preporoda započinje tek 1860-ih godina.⁸ Stanovništvo Donjega Poneretavlja politički se polariziralo na narodnjačku većinu i autonomašku manjinu, pa je u općini Opuzen među prvima (1866.) na vlast došla narodnjačka većina. Od 1870. u općini Opuzen hrvatski jezik postaje službenim jezikom u školama i uredima. Preuzevši vlast, narodnjaci se posvećuju gospodarskoj i kulturnoj preobrazbi općine.

---

osnovao mletački providur Pietro Valier. Po tome je forte dobivalo puniji smisao. Nestankom spomenute utvrde i logora, nestala je potreba za atributom (forte), pa je ostalo samo Opus, kojemu se radi lakšeg izgovora dodalo sufiksualno en^a. Ivo Smoljan, *Neretva*, Zagreb, Nezavisno autorsko izdanje, 1970., str. 322.

³ Usp. Josip Bebić, *Župa Opuzen*, Opuzen, 1983., str. 63.

⁴ Usp. Vjeko Vrčić, *Neretvanske župe*, Metković, 1974., str. 132.

⁵ Usp. Frane Ivanišević, *Statistika 1910.*, Zadržni savez, Hrvatska štamparija Trumbić i drug, Split, 1910., str. 6.

⁶ Usp. Tomislav Pejdo, „Politika Austrije (Austro-Ugarske) prema brodarstvu Dalmacije od 1850. do 1880. godine“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 50, 2008., str. 276.

⁷ Usp. Antoni Cetnarowicz, *Narodni preporod u Dalmaciji*, Srednja Europa, Zagreb, 2006., str. 8.

⁸ Usp. A. Cetnarowicz, n. dj., str. 8.

Stanovništvo Donjega Poneretavlja tijekom 19. stoljeća većinom je bilo poljodjelsko, a poljodjelstvo je predstavljalo temelj njezina gospodarstva.⁹ Stanovništvo Opuzena u najvećem broju činili su poljodjelci, zatim ribari i obrtnici (kovači, postolari, tkalci i puškari).¹⁰ Najveći dio obradivih površina nalazio se u rukama pojedinih obitelji ili ustanova koje ih same nisu obrađivale, nego davale težacima na obradu. Vlasnici daju svoju zemlju poljodjelicima u nasljedni zakup pod različitim uvjetima ili, kako to Neretvani nazivaju, „na livel“. Poljodjelci obično sami obrađuju zemlju i sami snose troškove obrade, a vlasniku daju dio plodina.¹¹

Od sredine 19. stoljeća postupno se mijenja struktura poljodjelske proizvodnje. Dolazi do unapređenja vinove loze te prihvaćanja novih kultura kao što su krumpir i duhan. Agrarne strukture u Dalmaciji kočile su modernizaciju sve do Prvoga svjetskog rata.¹² Malo je napravljeno na prometnome povezivanju Dalmacije sa zaleđem. Istina, nakon regulacije Neretve (1881. – 1889.) u Opuzenu su se poboljšale prometne veze, a u mjestu se počela razvijati trgovina i bolji uvjeti za život opuzenskih građana.¹³

Industrija se tek potkraj 19. i početkom 20. stoljeća počinje jače razvijati, ponajprije na temelju stranoga kapitala. Djelovanje domaćega industrijskog kapitala ostaje gotovo sve do 1918. godine najvećim dijelom zatvoreno u pokrajinskim ili još užim mjesnim okvirima.

Za vrijeme Druge austrijske uprave (1813. – 1918.) Dalmaciju pogađaju nerodne godine i druge nedaće. Pučanstvu Donjega Poneretavlja nedostaje hrane, pa i zbog toga gubi otpornost prema malariji i drugim bolestima, tuberkulozi, rahitisu i sl. Stanovništvo boluje od različitih zaraznih bolesti zbog mnoštva baruština. Najviše ih pogađa malarija od koje postaju apatični i nesposobni za rad. Zbog siromaštva je tijekom gladnih godina i besperspektivnosti uslijedilo masovno iseljavanje pučanstva potkraj 19. st., ali i u prvim desetljećima 20. stoljeća. Iz Dalmacije se od 1880. do 1910. legalno iselilo 31.840 osoba.¹⁴ Više od 80% iseljenika činili su seljaci.

⁹ Usp. T. Pejdo, n. dj., str. 275.

¹⁰ Usp. Trpimir Macan, *Iz povijesti Donjeg Poneretavlja*, Autorsko izdanje, Metković, 1972., str. 10.

¹¹ „Mjere za površinu zemlje u Neretvi nazivaju se varičak i motika. Varičak i motika predstavljaju istu mjeru, tj. 500 m² (5,1719 ara), Neretvani kažu varičak zemlje kada misle na zemlju pod usjevom (oranica, sijanica, zemlja pod usjevom), a kada misle na vinograd, kažu motika zemlje. Na jednoj motici zemlje zasađeno je 500 loza (što daje oko 600 kilograma ploda) računajući da se jedan trs zasađi na m². Varičak zemlje daje između 100 i 130 kg žita. Međutim treba znati da se plod s varičaka zemlje računa u varičacima, to jest vrećama od deset kilograma.“ T. Macan, n. dj., str. 53.

¹² Usp. Arnold Suppan, *Oblikovanje nacije u građanskoj Hrvatskoj (1835. – 1918.)*, Naprijed, Zagreb, 1999., str. 145.

¹³ Usp. Ivo Dujmović, *Opuzen i Komin, crtice iz povijesti*, Lib, Rijeka, 2006., str. 114.

¹⁴ Usp. isto, str. 111.

Kad je riječ o naseljima župe Opuzen, ona su prvotno nastajala uglavnom podalje od rijeke Neretve, u brdskim predjelima (osim samoga mjesta Opuzen) u prvome redu zbog tadašnjih bolesti koje su vladale u nizinskome dijelu i nepovoljnih uvjeta za stanovanje.¹⁵

Od 1716. do 1855. god. Opuzen postaje neretvansko upravno središte, a od 1855. tu ulogu preuzima Metković.¹⁶ Od 1858. i neretvanski dekanat iz Opuzena prelazi u Metković.

3. Na pragu demografske tranzicije: broj stanovnika i prirodno kretanje stanovništva u župi Opuzen (1870. – 1880.)

Kretanje broja stanovnika u razdoblju od prvoga suvremenog popisa stanovništva 1857. godine pa naovamo pokazuje kontinuiran rast stanovništva, koji je u određenim razdobljima imao i privremenih zastoja. Upravo je u razdoblju od 1870. do 1880. godine broj stanovnika malo stagnirao zbog prirodnoga pada u drugoj polovici promatranoga razdoblja.

Ukupne promjene u broju stanovnika župe Opuzen u navedenome razdoblju bile su posljedica kako prirodnoga tako i prostornoga kretanja stanovništva. Broj stanovnika župe Opuzen od 1870. do 1880. povećao se s 952 na 1082 stanovnika, što predstavlja povećanje od 130 stanovnika ili za 14,7%. Župa je pored svih teškoća (siromaštvo, glad, epidemije itd.) tijekom promatranoga razdoblja ostvarila pozitivan migracijski saldo od 159 stanovnika, što znači da se u župu više stanovnika doseljivalo nego iseljivalo. Nažalost, to useljavanje može biti u svezi s Hercegovačkim ustankom 1878. godine kada se u prostoru Donjega Poneretavlja pojavio veliki broj izbjeglica iz južne Hercegovine.

¹⁵ Usp. Ivan Jurić, *Gospodarski razvoj luke i trgovišta Metković 1850. – 1918.*, Metković, 2000., str. 45.

¹⁶ I. Dujmović, n. dj., str. 115.

Tablica 1: Prirodno kretanje i migracijski saldo u Opuzenu (1870. – 1880.)

Godina	Broj stanovnika	Broj rođenih	Broj umrlih	Prirast/pad	Broj vjenčanih	Prosječna godišnja stopa nataliteta	Prosječna godišnja stopa mortaliteta	Prosječna godišnja stopa prirodnoga prirasta	Prosječni godišnji migracijski saldo	Prosječna godišnja stopa nupcijaliteta
Ukupno	459	435	24	99	41,03	38,31	2,72	14,45	8,84	
1870.	952	40	24	16	12	42,01	25,21	16,8	-3	12,6
1871.	965	42	19	23	10	43,52	19,68	23,83	-10	10,36
1872.	978	41	20	21	7	41,92	20,44	21,47	-8	7,15
1873.	991	36	23	13	6	36,32	23,2	13,11	0	6,05
1874.	1004	37	40	-3	7	36,85	39,84	-2,98	56	6,97
1875.	1017	48	30	18	5	47,19	29,49	17,69	-5	4,91
1876.	1030	41	57	-16	9	39,8	55,33	-15,53	29	8,73
1877.	1043	44	36	8	16	42,18	34,51	7,67	5	15,34
1878.	1056	49	49	0	6	46,4	46,4	0	13	5,68
1879.	1069	33	68	-35	14	30,86	63,61	-32,74	48	13,09
1880.	1082	48	69	-21	7	44,36	63,77	-19,4	34	6,46

Podatci dobiveni analizom MKK, MKV i MKU župe Opuzen od 1870. do 1880.¹⁷

Razdoblje od 1870. do 1880. godine pokazuje blage pozitivne trendove. Većina pokazatelja ukazuje na skori kraj predtranzicijskoga i početak tranzicijskoga procesa. Ta dinamika odvija se postupno bez nagloga prijelaza. U jedanaest promatranih godina broj stanovnika povećao se za svega 130 stanovnika ili za nekih 14,7%. Relativno mali rast posljedica je laganoga prirodnog prirasta stanovništva (2,72‰), što je rezultat još uvijek relativno visokih prosječnih stopa i nataliteta (41,03‰) i nešto niže, ali još uvijek visoke prosječne stope mortaliteta (38,31‰) koja se u drugoj polovici 1870-ih još nešto i povećala. To je povećanje najvjerojatnije bilo odraz neke epidemije koja je trajala zadnje dvije-tri godine. Istina, iz matice umrlih ne može se vidjeti da se radi o epidemiji jer je za većinu smrtnosti, posebno kod djece, navedena ognjica, koja može biti predznak određene bolesti. Je li bilo nešto ozbiljnije, teško je utvrditi. Mortalitet od 38,31‰ još uvijek je veći nego u Dalmaciji kao cjelini (oko 28‰)¹⁸, što se može smatrati očekivanim jer je demografska tranzicija u Dalmaciji imala smjer „s mora prema kopnu“, pa je u ovome dijelu, ali i još nekim dijelovima Neretvanske krajine,

¹⁷ Broj stanovnika po pojedinim godinama dobiven je metodom linearne interpolacije.

¹⁸ Usp. Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, Globus, Zagreb, 1987., str. 201.

demografska tranzicija kasnila, te je uslijedila tek nakon 1880-ih. Visokoj prosječnoj stopi mortaliteta u župi Opuzen znatno je doprinijela između ostaloga i velika smrtnost djece (74-ero) uglavnom od ognjice tijekom 1879. i 1880. godine.

Ipak, područje Opuzena kao i cijele Neretve bilo je u iščekivanju nadolazeće modernizacije. Slijedila je regulacija rijeke Neretve od Metkovića do samoga ušća (1880. – 1889.) u dužini od 22 km i izgradnja plovnoga kanala. Sama regulacija rijeke dovela je do prirodne melioracije neretvanske močvare kroz 20-ak propusta (tunelčića) ispod iskopanih nasipa na obje obale Neretve.¹⁹ Već 1879. god. izvršena su i prva mjerenja za izgradnju željezničke pruge Metković – Mostar koja je bila izgrađena potkraj 19. stoljeća, a s njom je došlo do jačanja trgovine. Sve je to vodilo bitnim promjenama i osuvremenjivanju Donje Neretve te postupnom poboljšanju životnih uvjeta njezina stanovništva.

4. Kretanje nataliteta i struktura novorođene djece prema spolu

Tijekom razdoblja od 1870. do 1880. u župi Opuzen rodilo se 459 djece, od toga 237 muške i 222 ženske djece. To znači da se i na prostoru župe Opuzen radalo oko 6% više muške djece, što opravdava već poznati prirodni fenomen o brojnijem rađanju muške nego ženske djece, ili 1000 muškaraca na 936 žena.

Tablica 2: Struktura rođenih u župi Opuzen po mjesecima (1870. – 1880.)

	Mjesec												
	Uk.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Ukupno	459	59	35	39	38	28	31	25	37	35	50	34	48
%	100	13,1	7,2	8,5	8,3	6,1	6,7	5,5	7,6	7,8	11,2	7,8	10,2
1870.	40	3	3	3	2	1	4	4	5	4	5	3	3
1871.	42	3	0	4	5	3	5	3	2	2	6	4	5
1872.	41	4	3	1	4	1	4	2	5	6	5	0	6
1873.	36	8	4	4	2	1	4	2	1	2	4	1	3
1874.	37	2	3	2	5	4	3	1	2	4	6	2	3
1875.	48	7	6	3	4	1	1	1	7	2	5	4	7
1876.	41	4	4	6	3	2	1	3	7	3	1	1	6
1877.	44	7	3	4	6	3	4	1	2	1	6	4	3
1878.	49	5	4	5	3	6	2	5	3	7	3	4	2
1879.	33	7	2	4	2	2	1	1	0	2	3	2	7
1880.	48	9	3	3	2	4	2	2	3	2	6	9	3

¹⁹ Usp. Stella Fatović-Ferenčić – Mario Wokaunn, „Poneretvlje kao patološki topos: Tisak i politizacija sjećanja na doba kolere 1886. godine“ u: *Liječnički vjesnik*, Odsjek za povijest medicinskih znanosti, HAZU, Zagreb, 2012., str. 186-191.

Muškarci	Uk.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Ukupno	237	32	13	17	23	15	17	18	20	15	26	19	22
%	100	13,5	5,5	5,5	9,7	6,3	7,5	7,6	8,4	6,3	11,7	8,7	9,3
1870.	25	0	3	1	1	2	2	2	4	4	3	2	1
1871.	19	1	0	1	4	1	3	2	1	0	1	3	2
1872.	19	1	1	1	2	1	2	1	1	3	2	0	4
1873.	18	4	2	3	1	0	3	1	0	1	2	1	0
1874.	23	1	2	2	3	2	2	1	1	2	3	1	3
1875.	19	1	0	1	1	1	1	1	5	1	3	2	2
1876.	22	2	2	3	3	0	0	3	3	2	1	0	3
1877.	24	6	1	0	3	3	2	0	1	0	4	2	2
1878.	25	4	0	3	2	3	0	4	2	2	1	2	2
1879.	15	5	0	2	1	0	0	1	0	0	2	1	3
1880.	28	7	2	0	2	2	2	2	2	0	4	5	0

Žene	Uk.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Ukupno	222	27	22	22	15	13	14	7	17	20	24	15	26
%	100	12,2	10	10	6,8	5,8	6,3	3,2	7,5	9	11	6,5	11,7
1870.	15	3	0	2	1	0	1	2	1	0	2	1	2
1871.	22	2	0	3	1	2	2	1	1	2	4	1	3
1872.	21	3	2	0	2	1	1	1	4	3	2	0	2
1873.	18	4	2	1	1	1	1	1	1	1	2	0	3
1874.	14	1	1	1	1	2	1	0	1	2	3	1	0
1875.	28	6	6	2	2	0	0	0	2	1	2	2	5
1876.	19	2	2	4	0	1	1	0	4	1	0	1	3
1877.	21	1	2	5	2	2	0	1	1	1	3	2	1
1878.	27	1	4	0	3	1	6	1	1	5	3	2	0
1879.	17	2	2	1	2	1	1	0	0	2	1	1	4
1880.	20	2	1	3	0	2	0	0	1	2	2	4	3

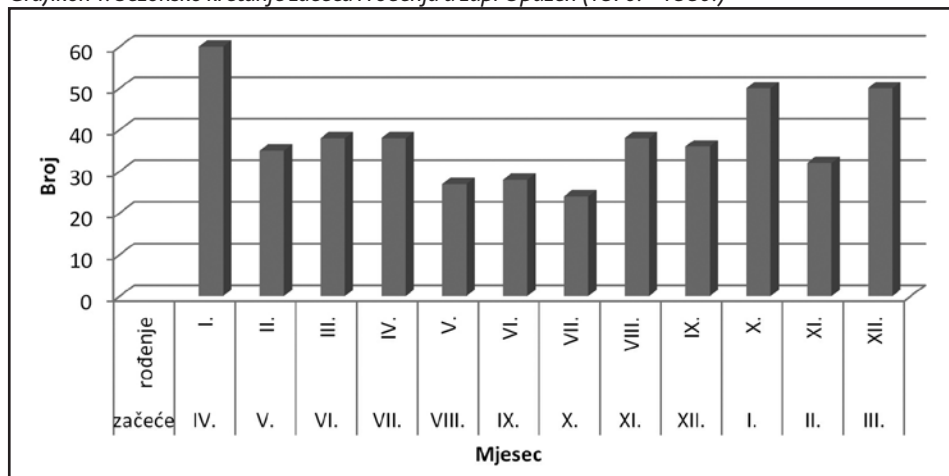
Podatci dobiveni na temelju analize MKK župe Opuzen (1870. – 1880.)

Sezonske varijacije broja začeca u župi Opuzen ovisile su o mnoštvu činitelja, kako onih povezanih s gospodarskom usmjerenosti stanovništva toga kraja tako i mnoštvom društvenih pravila. Najviše začeca u župi Opuzen bilo je početkom proljeća, a najmanje potkraj ljeta i jeseni (grafikon 1). U skladu s ritmom začeca najviše se djece rađalo u zimskome dijelu godine. Crkvene zabrane posredno su utjecale na sezonski tijek začeca na temelju sezonskoga kretanja vjenčanja na koje te zabrane najneposrednije djeluju. Sezonska odstupanja u broju začetih nešto su izraženija između

proljeća i jeseni. Što se tiče spolne strukture rođenih u župi Opuzen, više muške djece rodilo se u ljetnome, a ženske u zimskome razdoblju.

Grafikon 1: Sezonsko kretanje začeca i rođenja u župi Opuzen (1870. – 1880.)

Podatci dobiveni na temelju analize MKK župe Opuzen (1870. – 1880.)

U usporedbi sezonskih varijacija začeca župe Opuzen sa susjednim župama Desne i Rogotin²⁰ stanje je sljedeće: stanje minimuma u Desnama je u listopadu, dok je u Rogotinu u srpnju.²¹ Stanje maksimuma u Rogotinu je u mjesecu ožujku,²² dok je u župi Desne u travnju,²³ kao i u župi Opuzen.

Po godišnjem broju rođene djece izdvajaju se 1875., 1878. i 1880. kao godine s maksimumom rođenih, te 1873. i 1879. s minimumom rođenja (grafikon 2).

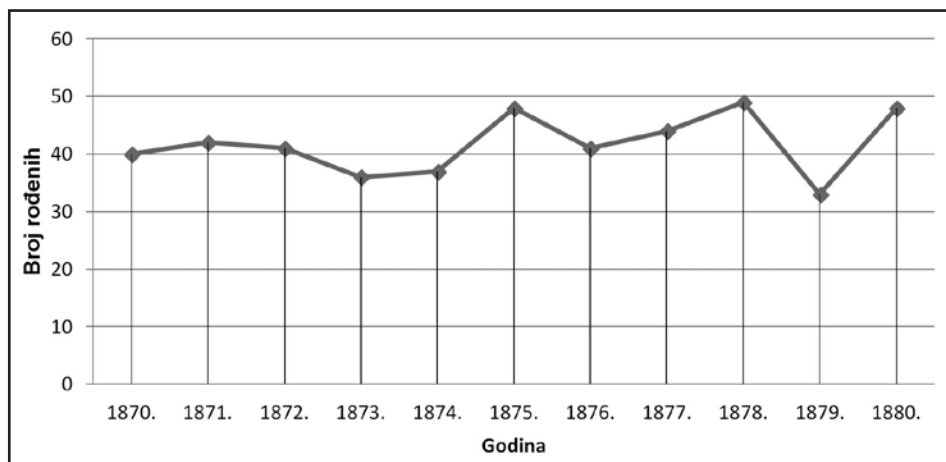
²⁰ Neretvanska naselja, odnosno župe s desne strane rijeke Neretve.

²¹ Usp. Maja Šunjić, „Stanovništvo Rogotina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća na temelju matičnih knjiga i stanja duša“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 45, 2007., str. 359.

²² M. Šunjić, n. dj., str. 358.

²³ I. Bego-Matijević – Ž. Dugandžić – A. Akrap, n. dj., str. 213.

Grafikon 2: Prosječno godišnje kretanje rodnosti u župi Opuzen (1870. – 1880.)

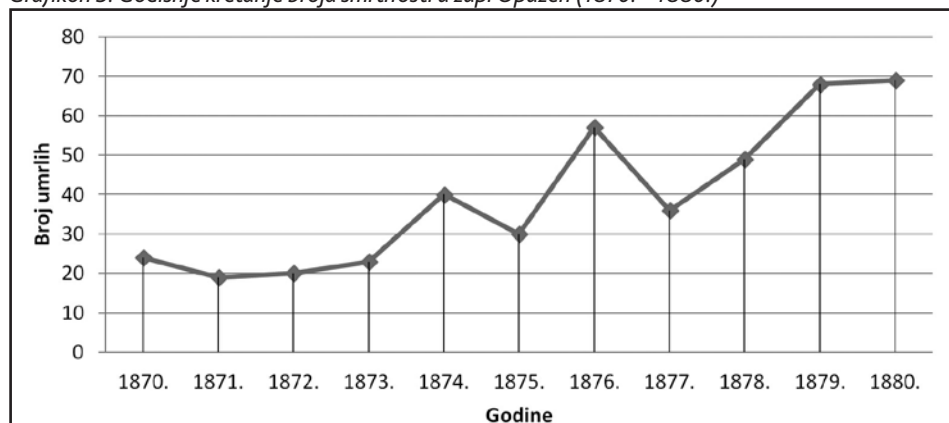
Podatci dobiveni analizom MKK župe Opuzen (1870. – 1880.)

5. Opća i specifična obilježja mortaliteta

Tijekom promatranoga razdoblja u župi Opuzen umrlo je 435 osoba, od toga 243 muške i 192 ženske osobe ili 790 žena na 1000 muškaraca. Po broju umrlih prednjače 1879. i 1880. godina (grafikon 3), za što baš i nema adekvatnoga odgovora, najvjerojatnije se radilo o određenoj vrsti epidemije, o čemu smo i prije govorili. Znakovito je da od ukupnoga broja umrlih 1879. (68) njih 29 ili 42% su djeca, a taj je odnos još i veći ako se pogleda sljedeća 1880. kada je od ukupnoga broja umrlih te godine (69) njih 45-ero djece, što predstavlja 65% svih umrlih te godine. U matricama umrlih za te godine u većini se slučajeva kao uzrok smrtnosti djece navode ognjica, nedoraslost i srdobolja. Razina mortaliteta u župi Opuzen svakako je bila izraz kako bioloških tako gospodarskih i općedruštvenih čimbenika.²⁴

²⁴ Među biološkim čimbenicima na prvome mjestu je dobni sastav stanovništva, ali tu su i različite nasljedne i genetske osobine pojedinaca. U skupinu društveno-gospodarskih čimbenika toga vremena koji utječu na razinu smrtnosti spadaju nizak stupanj životnoga standarda, nerazvijeno javno zdravstvo, općenito zdravstveni uvjeti života.

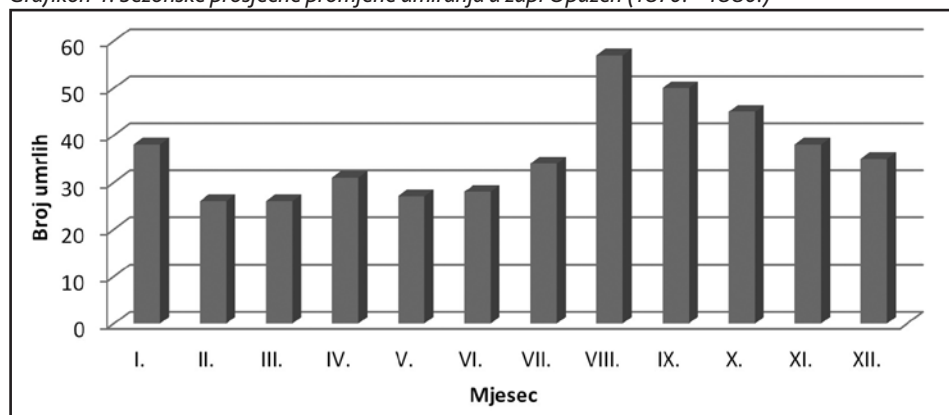
Grafikon 3: Godišnje kretanje broja smrtnosti u župi Opuzen (1870. – 1880.)

Podatci dobiveni analizom MKU župe Opuzen (1870. – 1880.)

U župi Opuzen maksimum smrtnosti zabilježen je u kasno ljeto i jesen vjerojatno zbog većega učinka malarije, kolere i dizenterije, dok je minimum izraženiji u proljeće i rano ljeto (grafikon 4). Kod sezonskoga pregleda umiranja stanje je veoma slično onomu u župi Metković gdje je dinamika umiranja nešto izraženija u kolovozu, rujnu i listopadu.²⁵ Ako usporedimo sezonsku zastupljenost smrtnosti u župi Opuzen s onom u Dalmaciji kao cjelini, vidjet ćemo da je maksimum smrtnosti na području Dalmacije nešto izraženiji tijekom zimskoga razdoblja, dok je smrtnost u prostoru Opuzena izraženija u ljetnome i jesenskom razdoblju.

Grafikon 4: Sezonske prosječne promjene umiranja u župi Opuzen (1870. – 1880.)

Podatci dobiveni na temelju analize MKU župe Opuzen (1870.-1880.)

²⁵ Usp. Žarko Dugandžić, *Stanovništvo općine Metković, (1850. – 1918.)*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu – Sveučilište u Dubrovniku, 2011., str. 81.

Tijekom promatranoga razdoblja u župi Opuzen godišnje je u prosjeku umiralo 38,31 osoba ili 3,19 mjesečno, što je znatno manje u odnosu na susjednu župu Metković. Ondje je godišnje umiralo 57 osoba ili 4,8 mjesečno,²⁶ dok su u župi Desne u istome razdoblju umirale 23 osobe godišnje ili 1,9 mjesečno.²⁷ Većina stanovništva župe Opuzen umirala je u dječjoj i radnosposobnoj dobi, oko 93% svih umrlih, dok je smrtnost među osobama starije dobi (60+) bila oko 7%, što govori o kratkoj životnoj dobi stanovništva toga mjesta.

U župi Opuzen udio smrtnosti dječje populacije (do 14 godina starosti) iznosi oko 54% od ukupne smrtnosti, što je više nego u župi Desne (45,67%),²⁸ naselju Rogotin (30,86%)²⁹ te u župi Metković (49,91%).³⁰ Od ukupnoga broja umrlih te dobne skupine u Opuzenu na mušku djecu otpada 58,60%, a žensku 41,40 %. Od ukupnoga broja umrlih na novorođenčad otpada oko 23,08%, što je mnogo više nego u susjednim župama Desne (19,96%)³¹, Metkoviću (20,97%)³² ili naselju Rogotin (13,71%)³³. Uzroci velike smrtnosti djece u župi Opuzen bili su loši higijensko-zdravstveni uvjeti življenja. Općenito, bila je loša voda za piće što je često dovelo do crijevnih bolesti, pogotovo kod djece, usto je vladala niska opća higijena. Neizostavna bolest toga područja bila je malarija³⁴ koja je bila jako raširena i opasna. Vrućina, vlaga i močvarni predjeli bili su idealni uvjeti za razvoj uzročnika te bolesti.

Udio smrtnosti radnosposobnoga stanovništva u župi Opuzen iznosi oko 39%, što je opet više nego u župi Desne (32,28%),³⁵ ali manje od udjela smrtnosti u naselju Rogotin (49,14%)³⁶ i župi Metković (42,35%)³⁷. Među smrtnostradalim u radnosposobnoj dobi prevladava udio muškaraca na koje otpada 63%, a na žene 37%. Veći udio smrtnosti muškaraca u odnosu na žene najvjerojatnije je bio posljedica

²⁶ Usp. isto, str. 74.

²⁷ Usp. I. Bego-Matijević – Ž. Dugandžić – A. Akrap, n. dj., str. 209.

²⁸ Usp. isto, str. 208.

²⁹ Usp. M. Šunjić, n. dj., str. 372.

³⁰ Usp. Ž. Dugandžić, n. dj., str., 84.

³¹ Usp. I. Bego-Matijević – Ž. Dugandžić – A. Akrap, n. dj., str. 204.

³² Usp. Ž. Dugandžić, n. dj., str. 84.

³³ Usp. M. Šunjić, n. dj., str. 372.

³⁴ Nametnici u ljudsko tijelo dospijevaju ubodom ženke komarca vrste *Anophels*, prolaze nekoliko faza životnoga ciklusa, nastanjuju se u crvenim krvnim stanicama i hrane hemoglobinom. Tipični malarični napadaji sastoje se od stadija zimice, stadija vrućice i stadija znojenja. Prvi znakovi malarije javljaju se dva tjedna nakon uboda komarca, a daljnji razvoj ovisi o broju nametnika koji je ušao u tijelo ugrizom komarca. Usp. Otmar Weselko, „Malarija: njena morfologija, liječenje i suzbijanje“, u: *Liječnički vjesnik*, Karlovac, 1927., str. 9.

³⁵ Usp. I. Bego-Matijević – Ž. Dugandžić – A. Akrap, n. dj., str. 204.

³⁶ Usp. M. Šunjić, n. dj., str. 372.

³⁷ Usp. Ž. Dugandžić, n. dj., str. 84.

težega fizičkog rada. Npr. jedan od težih radova u neretvanskome kraju bilo je jendečenje. Jendečenje je u stvari bilo otimanje močvare i pretvaranje u obradivo zemljište. Seljaci su probijali kanale (jendeke) širine 2-6 m i dubine 1,5-2 m. Jendečilo se obično u jesen ili rano proljeće kada je vegetacija u mirovanju i kada nije bilo većih poplava. Jendečilo se od ranoga jutra do mraka. Tijekom radova dosta se pilo alkohola, naročito rakije zbog prevelike vlage. Nije rijedak slučaj da su ljudi poslije takvih poslova jako obolijevali, a prvi nagovještaj bolesti bila je vrućica. Zato se u matičnim knjigama kao uzrok bolesti često spominje vrućica, koja je najčešće bila predznak neke nadolazeće bolesti.

Udio smrtnosti starije populacije od 60 i više godina bio je oko 7%. Od toga na mušku populaciju otpada 47%, a na žensku 53%. Kada je u pitanju starenje, vrlo mali udio opuzenskoga stanovništva ulazio je u 70-e godine života, radi se tek o njih 17-ero ili 3,9% sveukupno umrlih (u promatranome razdoblju), od toga je 7 muškaraca i 10 žena. To je posljedica slabih životnih uvjeta, velike iscrpljenosti, neuhranjenosti itd. U susjednoj župi Rogotin udio te kategorije stanovništva (70+) daleko je veći i iznosi 10,29%,³⁸ dok je dalmatinski prosjek u cjelini iznosio 14,10%³⁹.

Zdravstvene prilike i uvjeti življenja bili su presudni za razvoj stanovništva te župe. Bilo je to područje velikih močvara koje su izrazito pogodovale razvoju malarije, dizenterije i tomu slično. Malarija je tijekom godine smanjivala radnu sposobnost stanovništva. Za vrijeme najvećih poljskih radova onesposobljavala je veliki broj ljudi, što je za posljedicu imalo nedovoljnu obradu zemlje, čime je slabio žetveni prinos. To je u konačnici vodilo k osiromašenju. Bolesni i oslabljeni od malarije ljudi podliježu vrlo lako ostalim bolestima, a naročito tuberkulozi. Vladala je dosta niska životna higijena, loši životni uvjeti, vladalo je opće siromaštvo i velika sklonost alkoholizmu. Broj zdravstvenih radnika bio je nedostatan.⁴⁰ Uzrok smrtnosti rijetko su određivali liječnici i medicinsko osoblje jer je takav izvid bio dosta skup, najčešće su to obavljali seoski glavari po službenoj dužnosti. Kao najčešći uzroci smrtnosti u maticama umrlih župe Opuzen navode se: vrućica u 20% slučajeva, nedoraslost 4,82%, *infiammazione* 4,82%, *puntura* 2,5%, srdobolja 2,5%, starost 2,06%, *tisnja* 2,2%, *tisica* 2,75% itd.

³⁸ Usp. M. Šunjić, n. dj., str. 372.

³⁹ Usp. isto.

⁴⁰ Iako je općenito na području Dalmacije bio mali broj bolnica i zdravstvenih radnika, mora se priznati da je Opuzen već sredinom 18. stoljeća dobio liječnika i ljekarnika. Radi nezdrava malarična zraka Opuzen dobiva bolnicu sa svim potrebnim osobljem. Prvi liječnik je bio Paolo Meligallo. Usp. V. Vrčić, n. dj., str. 118.

Tablica 3: Struktura umrlih u župi Opuzen (1870. – 1880.)

	UKUPNO	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Ukupno	435	38	26	26	31	27	28	34	57	50	45	38	35
%	100	8,7	6	6	7,1	6,2	6,4	7,8	13,2	11,5	10,3	8,7	8,1
1870.	24	1	1	5	4	1	1	3	0	3	3	2	0
1871.	19	1	2	2	3	1	4	0	0	0	2	0	4
1872.	20	1	0	1	3	2	4	1	4	1	1	2	0
1873.	23	0	4	0	2	3	3	1	3	2	3	2	0
1874.	40	2	2	3	0	4	1	1	6	3	10	3	5
1875.	30	3	2	3	2	1	1	1	1	3	4	4	5
1876.	57	1	4	1	2	6	1	3	8	12	7	6	5
1877.	36	6	1	4	4	0	1	3	5	5	6	1	0
1878.	49	2	2	2	0	3	3	3	5	7	4	13	5
1879.	68	10	4	6	4	2	1	11	8	9	3	2	7
1880.	69	11	4	0	6	3	8	8	16	3	4	2	4

Muškarci	UKUPNO	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Ukupno	243	25	15	15	14	15	19	16	37	24	25	22	16
%	100	10,2	6,2	6,2	5,8	6,2	7,8	6,6	15,2	9,9	10,2	9,1	6,6
1870.	19	1	1	4	3	0	1	3	0	3	2	1	0
1871.	11	1	1	2	1	0	3	0	0	0	2	0	1
1872.	11	0	0	0	0	1	3	1	4	1	0	1	0
1873.	16	0	3	0	1	2	3	1	3	1	1	1	0
1874.	21	1	1	0	0	4	0	1	3	2	5	1	3
1875.	16	2	0	2	1	0	0	1	0	1	4	2	3
1876.	23	0	2	1	1	3	1	0	4	1	4	4	2
1877.	24	5	1	3	2	0	1	1	4	3	3	1	0
1878.	32	2	0	1	0	3	2	2	3	6	2	9	2
1879.	31	8	2	2	2	0	0	4	5	4	0	0	4
1880.	39	5	4	0	3	2	5	2	11	2	2	2	1

Žene	UKUPNO	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Ukupno	192	13	11	13	16	11	9	19	20	24	22	15	19
%	100	6,8	5,7	6,8	8,3	5,7	4,7	9,9	10,4	12,5	11,5	7,8	9,9
1870.	5	0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	1	0
1871.	8	0	1	0	2	1	1	0	0	0	0	0	3
1872.	9	1	0	1	3	1	1	0	0	0	1	1	0
1873.	7	0	1	0	1	1	0	0	0	1	2	1	0
1874.	19	1	1	3	0	0	1	0	3	1	5	2	2
1875.	14	1	2	1	1	1	1	0	1	2	0	2	2
1876.	34	1	2	0	1	3	0	3	5	11	3	2	3
1877.	12	1	0	1	2	0	0	2	1	2	3	0	0
1878.	17	0	2	1	0	0	1	1	2	1	2	4	3
1879.	37	2	2	5	2	2	1	7	3	5	3	2	3
1880.	30	6	0	0	3	1	3	6	5	1	2	0	3

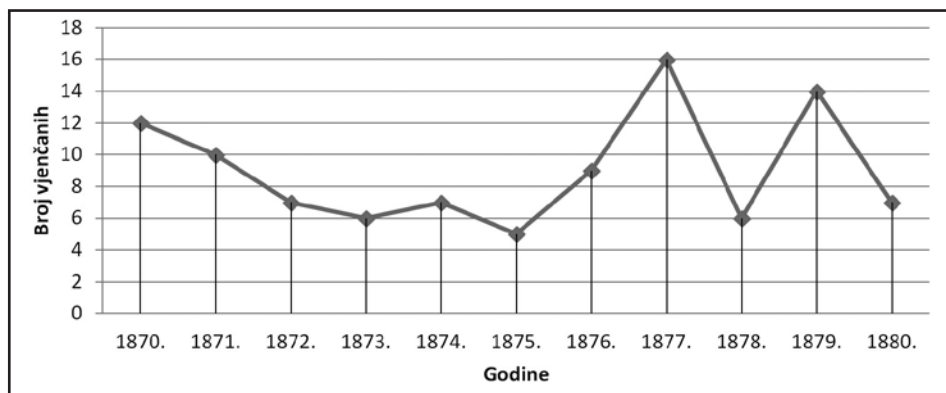
Podatci dobiveni analizom MKU župe Opuzen (1870. – 1880.)

6. Obilježja sklapanja brakova i kretanje broja izvanbračne djece

U župi Opuzen u razdoblju od 1870. do 1880. god. bilo je 99 vjenčanja, što je godišnje 8,84, otprilike kao i u susjednoj župi Desne gdje je taj prosjek bio nešto veći (9,5 vjenčanja).⁴¹ Kod starosne strukture vjenčanih muškarci su u prosjeku bili nešto stariji od žena. Zanimljivost župe Opuzen u odnosu na druge neretvanske župe bila je u tome što je broj parova (oboje supružnika) iz domicilne župe bio u manjini (oko 43%), dok je broj parova u kojima je jedno od supružnika dolazilo iz druge župe bio oko 57%.⁴² To upućuje na činjenicu veće otvorenosti stanovništva te župe prema susjedima, a govori i o velikim kako dnevnim tako i sezonskim cirkulacijama stanovništva. Kao još jedan od pokazatelja otvorenosti toga kraja prema vani može poslužiti i broj kumstava koja su dolazila izvan domaće župe.⁴³

Po godišnjem broju vjenčanja izdvajaju se godine s maksimumom vjenčanih, a to su 1877. i 1879., te one s minimumom vjenčanih 1875. i 1878. godina (grafikon 5). Pogledom na grafikon vidljive su velike oscilacije u broju vjenčanja promatrane dekade. Takva slika kretanja broja vjenčanih zasigurno svoje uzroke iznalazi u promjenjivoj ekonomskoj, ali i društvenoj situaciji.

Grafikon 5: Prosječno godišnje kretanje broja vjenčanja u župi Opuzen (1870. – 1880.)

Podatci dobiveni analizom MKV župe Opuzen (1870.-1880.)

⁴¹ Usp. I. Bego-Matijević – Ž. Dugandžić – A. Akrap, n. dj., str. 211.

⁴² Izvan župe Opuzen dolaze mladoženje iz sljedećih mjesta: Bagalovići (2), Blizanci (1), Borovci (2), Budimpešta (1), Desne (5), Dobranje (4), Dusina (1), Lošinj (1), Imotski (1), Metković (5), Mostar (1), Otrići (1), Plina (1), Podgora (1), Ravča (1), Sinj (1), Slivno (6), Split (1), Stolac (1), Struge (1), Pula (1), Veljaci (1), Vidonje (1), Vrgorac (1) i Zadar (1). Udio je nevjesta koje dolaze izvan župe Opuzen nešto manji, a nevjeste dolaze iz naselja: Brist (1), Desne (3), Imotski (1), Janjina (1), Mostar (1), Otrić-Struge (1), Pašičina (1), Plina (1), Slivno (6), Ston (1), Trpanj (1) i Vidonje (1).

⁴³ Kumovi izvan župe Opuzen dolaze iz sljedećih mjesta: Metković (19), Slivno (5), Imotski (4), Desne (5), Vidonje (2), Dobranje (3), Ston (1), Janjina (1), Split (1), Plina (1), Komin (2) i Veljaci (1).

Prilično skroman udio bračnosti koji se odvijao uz nešto zreliju dob prilikom ulaska u brak utjecao je na reproduktivnu moć stanovništva koja bi zasigurno bila i veća da je bila povoljnija ekonomska situacija u župi.

6.1. Sezonske oscilacije bračnosti

Na sezonski tijek vjenčanja u tradicionalnim društvima, kakva je bila i župa Opuzen, u najvećoj mjeri utjecale su crkvene i običajne norme,⁴⁴ ali i gospodarske aktivnosti tijekom godine. S obzirom na to da se uglavnom radi o stanovništvu rimokatoličke vjeroispovijesti, pazilo se da ne bude vjenčanja za vrijeme korizmenih dana, ali i dana došašća. Zbog poštivanja crkvenih odredaba i tradicionalnih običaja mjeseci ožujak i prosinac u župi Opuzen mjeseci su s najmanje vjenčanja tijekom godine. Na sam izbor datuma vjenčanja znatno su utjecali i sezonski radovi u godini. Ako se pogleda sezonska dinamika vjenčanja, onda se vidi da je ona dosta nepravilna i neujednačena, ali je i broj vjenčanih tijekom siječnja i veljače malo prenatravan (grafikon 6). To govori u prilog tomu da su na dinamiku vjenčanja znatno utjecali i prioriteta godišnjih radova u kojima je dominiralo poljodjelstvo kao osnovni vid zanimanja. U župi Opuzen maksimum vjenčanja zabilježen je u veljači, a potom slijedi mjesec siječanj. U ostalim hrvatskim regijama situacija je bila nešto drukčija, tako je u najvećem dijelu Dalmacije kao i u Hrvatskoj, Slavoniji i Istri maksimum vjenčanja u studenome.⁴⁵ Kod svih pak minimum vjenčanja izraženiji je tijekom ožujka i prosinca zbog korizme i došašća. Stanje u župi Opuzen nešto je drukčije od onoga u susjednoj župi Desne gdje je maksimum vjenčanja zabilježen u studenome⁴⁶, ali je dosta slično onomu u župi Metković gdje se maksimum vjenčanja javlja u veljači⁴⁷. Malo je neobično da je u Donjem Poneretavlju, ali i Dalmaciji, treći mjesec po prosječnome broju vjenčanja bio mjesec kolovoz. Vjerojatno se radilo o nešto kraćem opuštanju između sezonskih aktivnosti.

⁴⁴ Nenad Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2000., str. 52.

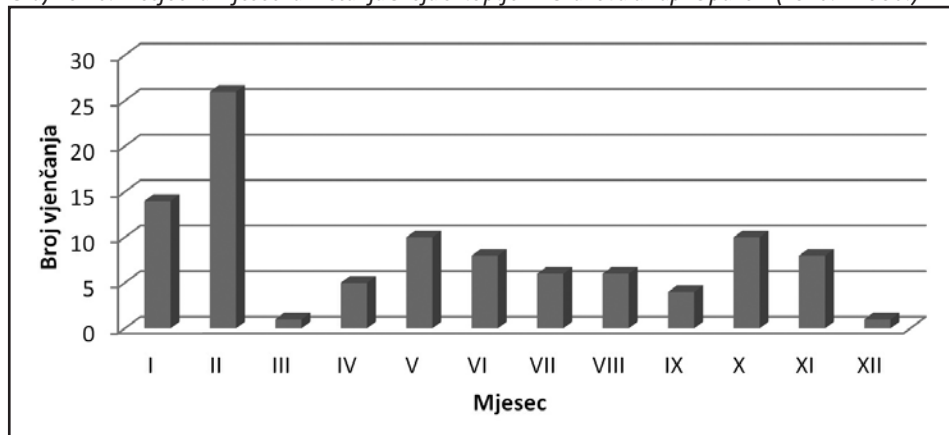
⁴⁵ Usp. Fran Vrbanić, *Demografske prilike u južnih Slavena*, Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1896., str. 49.

⁴⁶ Usp. I. Bego-Matijević – Ž. Dugandžić – A. Akrap, n. dj., str. 204.

⁴⁷ Usp. Ž. Dugandžić, n. dj., str. 124.

Grafikon 6: Prosječna mjesečna kretanja broja sklopljenih brakova u župi Opuzen (1870. – 1880.)

Podatci dobiveni analizom MKV župe Opuzen (1870. – 1880.)

Tablica 4: Mjesečna distribucija vjenčanih župe Opuzen po godinama (1870. – 1880.)

Godina	Uku- pno	Mjesec											
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Ukupno	99	14	26	1	5	10	8	6	6	4	10	8	1
%	100,00	14,14	26,26	1,01	5,05	10,10	8,08	6,06	6,06	4,04	10,10	8,08	1,01
1870.	12	2	4	0	1	0	1	1	1	0	2	0	0
1871.	10	1	2	0	1	1	0	1	2	0	2	0	0
1872.	7	1	2	0	0	1	0	1	1	0	0	0	1
1873.	6	0	2	0	0	1	0	0	1	2	0	0	0
1874.	7	1	2	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0
1875.	5	2	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
1876.	9	2	4	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0
1877.	16	1	5	1	1	0	1	1	0	1	1	4	0
1878.	6	2	2	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0
1879.	14	2	1	0	1	3	2	0	1	0	1	3	0
1880.	7	0	1	0	0	1	1	1	0	0	3	0	0

Podatci dobiveni analizom MKV župe Opuzen (1870.-1880.)

6.2. Brakovi u srodstvu

O brakovima u srodstvu u promatranoj župi možemo govoriti tek na temelju matičnih knjiga u kojima je upisan stupanj srodstva. U matičnim knjigama vjenčanih župe Opuzen tijekom promatranoga razdoblja upisano je 99 vjenčanja, od kojih je samo jedan vjenčani par bio u srodstvu, i to u trećem koljenu (upisan 1879. godine).

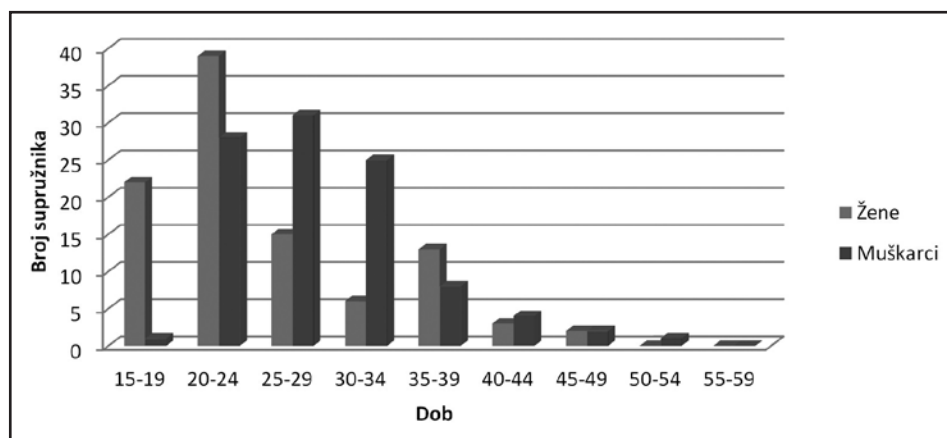
Jedan od razloga tako maloga broja brakova u krvnome srodstvu jest veća upućenost stanovništva te župe prema naseljima izvan domicilne župe te većim utjecajima izvana, a samim time i mogućnosti većega izbora bračnoga partnera.

6.3. Ženidbena dob pri sklapanju braka

U osmoj dekadi 19. stoljeća prosječni Opuzenac sklapao je prvi brak s nešto više od 28 godina (28,7) starosti, a njegova partnerica s nešto više od 23 godine (23,6), što pak i ne odgovara slici predtranzicijskoga razdoblja. Prosječna dobna razlika za prvi brak iznosi 5,3 godine.

Udio ulaska muškaraca u brak do 20. godine života dosta je mal, dok je taj udio kod žena znatno izraženiji. Tijekom promatranoga razdoblja evidentiran je tek jedan muškarac koji je ušao u brak s 19 godina starosti, za razliku od žena koje su u istome razdoblju bile 22, pri čemu je najmlađa imala 14 godina, a udala se za muškarca od 19 godina starosti. Evidentirane su još četiri maloljetne djevojke koje su se udale u 16. godini života. U Donjem Poneretavlju ponekad se događalo da se više braće ili sestara udaje ili ženi istoga dana, odnosno da se prave zajednički svatovi najvjerojatnije zbog nižih svadbenih troškova.⁴⁸

Grafikon 7: Broj sklopljenih brakova prema spolu i petogodišnjim dobnim skupinama u župi Opuzen (1870. – 1880.)

Podatci dobiveni analizom MKV župe Opuzen (1870. – 1880.)

⁴⁸ Npr. možemo izdvojiti slučaj Luke Popovića i Jelene Babić iz Slivna koji su istoga dana (17. veljače 1873.) vjenčali svoje dvije kćeri, jednu za M. Popovića iz Gradine i drugu za N. Šamića iz Opuzena.

U župi Opuzen u razdoblju od 1870. do 1880. najviše mladenaca pri sklapanju prvoga braka bilo je u dobi između 20 i 24 godine života, a slijede oni u dobi od 25 do 29 godina starosti. Takva dobna struktura mladenaca župe Opuzen uglavnom je bila u skladu s običajima Donjega Poneretavlja. Žene se u najvećem broju slučajeva odlučuju za brak u dobi 20-24 godine (44%), a potom slijedi dobna skupina 14-19 godina starosti (22%).

Gotovo je zanemariv postotak muškaraca koji ulaze u brak od 14 do 19 godina života, dok je ta pojava kod žena znatno izraženija te predstavlja drugu skupinu zastupljenosti. Do 24. godine života u brak je stupalo više od 61% žena, dok je taj udio kod muškaraca oko 29%. Za razliku od žena muškarci se za brak odlučuju uglavnom u zrelijoj životnoj dobi, što je bilo u skladu s ondašnjim obvezama muškaraca od kojih se očekivalo rješavanje stambenoga pitanja te riješenoga pitanja skrbi za buduću obitelj i sl. Muškarci se za brak u najvećem broju slučajeva odlučuju u dobi između 25 i 29 godina starosti, a potom slijedi dobna skupina 20-24 godine.

Glede društvenoga statusa mladenaca u matičnim knjigama vjenčanih, mladoženje se uglavnom spominju kao težaci 75,8%, činovnici 2%, časnici 1%, posjednici 17,2%, obrtnici (kovači) 2%, a za 2% mladoženja zanimanje je nepoznato. Nevjeste se navode kao težakinje 79,8%, služavke 5,1% i posjednice 15,1%.

6.4. Ponovni brakovi

Kada je riječ o bračnim vezama u župi Opuzen u razdoblju od 1870. do 1880., stanje je sljedeće: najviše bračnih partnera nalazi se u prvome braku, njih oko 84%; slijede slučajevi u kojima se ženik nalazi u drugome, a nevjesta u prvome braku, njih je oko 7%; potom slijede slučajevi u kojima se ženik nalazi u prvome, a nevjesta u drugome braku, takvih je 4% i na kraju slučajevi u kojima su i ženik i nevjesta u drugome braku, takvih je oko 5%.

Ponovni brak češće su sklapali muškarci (12) nego žene (9).⁴⁹ Iz toga je vidljivo da se nešto više muškaraca odlučuje za drugi brak. Jedna od zanimljivosti župe Opuzen je svakako i ta da se znatno velik broj žena odlučuje na drugi brak, što nije slučaj u susjednim župama. Naime, kod većine ostalih župa u Donjem Poneretavlju znatno je veći broj muškaraca koji se odlučuje na drugi brak u odnosu na broj žena.⁵⁰

⁴⁹ U razdoblju od 1870. do 1880. u župi Opuzen zabilježena je udaja 9 udovica, od čega je najmlađa stara 30, a najstarija 47 godina. Od njih devet četiri su se udale za neoženjene muškarce, a pet za udovce. U župi se tijekom promatranoga razdoblja 12 udovica odlučilo za ponovni brak. Među njima najmlađi je bio star 27, a najstariji 54 godine života. Sedmorica udovica su oženili djevojke.

⁵⁰ Usp. I. Bego-Matijević – Ž. Dugandžić – A. Akrap, n. dj., str. 215.

6.5. Izvanbračna djeca

Tijekom promatranoga razdoblja u župi Opuzen rođeno je 22 izvanbračne djece,⁵¹ što predstavlja 4,8% od ukupno rođenih u toj župi. To je znatno više od dalmatinskoga prosjeka koji iznosi 3%,⁵² prosjek je nešto veći i od župe Metković u kojoj je također visok prosjek izvanbračno rođene djece (3,25%),⁵³ a posebno veći u odnosu na župu Desne gdje iznosi tek 0,77%⁵⁴. Što se tiče društvenoga statusa, odnosno zanimanja majki izvanbračne djece, sve one su evidentirane kao poljodjelke.

Na pojavu izvanbračne djece i njihovu brojnost u župi Opuzen utjecali su mnogobrojni društveno-gospodarski i drugi čimbenici. Razlog znatno većega broja izvanbračne djece u župi Opuzen u odnosu na neke susjedne župe možemo gledati i u kontekstu njezine veće otvorenosti spram vanjskih utjecaja, pa tako i onih iz 1878. koji su se odvijali u susjednoj Bosni i Hercegovini kada je Austro-Ugarska dobila mandat za okupaciju BiH. Upravo se područje Opuzena našlo na jednome od frekventnijih putova za ulazak i izlazak iz BiH. Preko Opuzena kao i Metkovića odvijalo se snabdijevanje, odnosno popuna austrougarskih postrojbi kako u tvarnome obliku tako i ljudstvu. Područje župe Opuzen u tome razdoblju bilo je tranzitno područje, pa je dolazilo i do većega kontakta domaćih djevojaka s mladim vojnicima koji su upućivani na službu u susjednu Hercegovinu. Vjerojatno zbog vojničke karijere vrlo mali broj tih vojnika odlučivao se na ženidbu s domaćim djevojkama.

6.6. Blizanci

U razdoblju od 1870. do 1880. u župi Opuzen rodilo se 7 parova blizanaca (tablica 5). Od ukupnoga broja rođene djece udio blizanaca iznosio je 3,05% , što je nešto više od prosjeka susjedne župe Desne u kojoj je taj udio 2,7%⁵⁵, ali nešto manji od prosjeka u župi Metković u kojoj je taj udio bio 3,2%⁵⁶.

⁵¹ Od sveukupnoga broja rođene izvanbračne djece u župi Opuzen od 1870. do 1880. rođeno je 13 muške i 9 ženske djece. Zabilježeno je jedno mrtvorodeno dijete (muško) 27. prosinca 1879. godine. Jedna je od majki izvanbračne djece rodila troje djece u izvanbračnoj vezi (1870., 1872. i 1875.), druga je majka rodila dvoje izvanbračne djece (1871. i 1875.), a jedna je od majki izvanbračne djece rodila blizance.

⁵² Usp. M. Šunjić, n. dj., str. 356.

⁵³ Usp. Ž. Dugandžić, n. dj., str. 76.

⁵⁴ Usp. I. Bego-Matijević – Ž. Dugandžić – A. Akrap, n. dj., str. 213.

⁵⁵ Usp. isto, str. 213.

⁵⁶ Usp. Ž. Dugandžić, n. dj., str. 74.

Tablica 5: Pregled rođenih blizanaca u župi Opuzen 1870. – 1880.

Red. broj	Datum rođenja	Imena djece		Prezime	Roditelji blizanaca
1.	2. 11. 1870.	Edoarda	Emilia	Šuman	Madalena Seković i Giuseppe Šuman
2.	9. 4. 1871.	Giuseppe Andria	Katarina	Heržak	Brigović Franceska i Michele Heržak
3.	30. 5. 1874.	Doimo Giuseppe Giovanni	Elena Anna Maria	Oman	Giovanna Gluščević i Antonio Oman
4.	28. 10. 1874.	Antonio	Lucia	Šestić Šiljeg	Maria Tutavac i Stefano Šiljeg
5.	11. 8. 1875.	Lorenzo	Klara	Japirković	Maddalena Cernica i Giuseppe Japirković
6.	22. 11. 1875.	Stefano Antonia	Cecilia	Nikolić	Malić Anna i Pietro Nikolić
7.	13. 12. 1875.	Lucia	Katarina	Štrbić	Simonna Maro i Giovanni Štrbić
8.	27. 8. 1876.	Antonio	Maschio		Maria Tutavac i Stefano Šiljeg
9.	28. 4. 1877.	Stanislav	Michele	Zonić	Zonić Lucia
10.	6. 6. 1877.	Giuseppe	Antonio	Duimović	Giovanna Gradac i Tomaso Duimović
11.	16. 10. 1877.	Giovanni	Luka	Popović	Ellena Bieliš i Tommaso Popović
12.	27. 12. 1879.	mrtvorodeno	Stipan	Salacan	Matija Čović i Stanko Salacan
13.	1. 11. 1880.	Ivan Milovan	Radovan	Franičević	Kata Zirović i Mihovil Franičević
14.	14. 11. 1880.	Faustin	Stjepan	Zonjić	Anna Jasprica i Miho Zonjić

Podatci dobiveni analizom MKK župe Opuzen (1870. – 1880.)

6.7. Osobna imena djece

U župi Opuzen narodna imena nadjevna novorođenčadi bila su rijetkost. Uglavnom su osobna imena preuzeta iz opće kršćanske baštine, ponajprije iz katoličkoga kalendara, usto su uglavnom jednočlana. Skromni fond kršćanskih imena, uz nešto veću frekvenciju najčešćih, obilježja su sustava imena u Opuzenu kao i u gotovo svim ruralnim hrvatskim područjima. Najčešća imena u razdoblju od 1870. do 1880. godine bila su Nikola (5,20%) i Kata (7,20%) (tablica 6).

Tablica 6: Najčešća osobna imena u župi Opuzen (1870. – 1880.)

Osobno ime	Broj nositelja	Udio (%)	Osobno ime	Broj nositelja	Udio (%)
Nikola	24	5,20	Kata	33	7,20
Ante	20	4,36	Ana	25	5,40
Stjepan	16	3,49	Marija	20	4,30
Mato	16	3,49	Jelena	18	3,90
Josip	16	3,49	Ivana	11	2,40
Pet najčešćih imena	92	20,08	Pet najčešćih imena	107	23,36
Broj rođenih (1870. – 1880.)	459	100,00	Broj rođenih (1870. – 1880.)	459	100,00

Podatci dobiveni analizom MKK župe Opuzen (1870. – 1880.)

Zaključak

Analiza demografskih pokazatelja župe Opuzen izvršena na temelju istraživanja matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih dala je sljedeće rezultate:

Visoke prosječne stope nataliteta i mortaliteta rezultirale su dosta niskom prosječnom stopom prirodnoga prirasta (2,72‰). Prosječna stopa nataliteta (41,03‰) mnogo je viša od dalmatinskoga prosjeka (36,00‰). Također i prosječna stopa mortaliteta u župi Opuzen (38,31‰) znatno je viša od dalmatinskoga prosjeka u istome razdoblju (31,02‰).

Proces demografske tranzicije u većini mjesta Dalmacije otpočeo je oko 1880. godine, kada je otpočela rana podetapa demografske tranzicije često nazivana *tranzicija mortaliteta*, koja je kasnila na prostoru župe Opuzen jer je njezin prosjek za navedeno razdoblje iznosio 38,56‰. Rana ženidba i visok udio žena koje su sklopile brak prije navršene 20. godine života također ukazuju na predtranzicijsko razdoblje. Ritmovi začeca lociraju „zastoj“ u korizmeno doba i doba došašća. Kod sklapanja brakova zimski maksimum dominirao je nad jesenskim.

Jedno od mogućih objašnjenja za kašnjenje demografske tranzicije toga prostora odnosi se na geografski položaj župe Opuzen i njezinu prirodnu osnovu. Naime, kao što smo i naglasili, župa se velikim dijelom prostirala u nizinskoj i močvarnoj dijelu koji je obilovao raznim epidemijama kao što su malarija, kolera, dizenterija i sl., pa je često visoka stopa nataliteta imala kompenzacijsku ulogu. Sporo je i pristizanje modernizacije u to područje. Treba uzeti u obzir da je dobar

dio istraživanoga razdoblja bio pod jakim utjecajima događanja u susjednoj Bosni i Hercegovini, što se izravno ili neizravno odražavalo i na opuzensko područje. Tako je područje Donjega Poneretavlja, a među njima i župa Opuzen, bilo suočeno s dolaskom većega broja izbjeglica s područja uglavnom južnoga dijela Hercegovine, pogotovo u ljeto 1875. pri čemu treba naglasiti da se jedan broj izbjeglica nikada nije vratio u Hercegovinu. Prostor župe Opuzen, pogotovo u drugoj polovici promatrane dekade, postao je veliko tranzitno područje koje nosi sve kako pozitivne tako i negativne značajke takva stanja.

ON THE THRESHOLD OF DEMOGRAPHIC TRANSITION: THE POPULATION OF THE PARISH OF OPUZEN (1870-1880)

Abstract

The paper analyzes the demographic characteristics of the parish of Opuzen in the period from 1870 to 1880. The research is based on the analysis of data from the Croatian State Archives in Zagreb (registers of baptisms, marriages and deaths from 1870 to 1880). The average annual birth rate in this period was 41.03 ‰, and the average mortality rate was 38.31 ‰, indicating that the population of the parish of Opuzen in the mentioned period, according to the above findings, was still in the pre-transition phase. The resultant of so high birth and mortality rates is very low natural population growth of 2.72 ‰. The rhythm of conception rate was more emphasized during the spring than the autumn season. In the total number of births, there was a high percentage of natural children born in the parish, around 4.8%. The high rate of child mortality was also recorded, which was an indicator that the population of the parish did not enter demographic transition at that time. Most of the weddings were recorded during the winter season, the greatest number of them in February, and then in January. During the analyzed decade there was only one cousin marriage, which confirms the orderly observance of religious and customary norms of the parish.

Key words: the parish of Opuzen, the Lower Neretva valley, birth rate, mortality rate, nuptial rate, natural population growth

